TANULMÁNY

Doktorképzés Mosonmagyaróváron

TENK ANTAL

Kulcsszavak: doktorképzés, célok, doktori iskolák, eredmények, lehetőségek.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az 1993-ban kezdődő PhD-képzés közel két évtizedes eredményei alapján megállapítható, hogy az intézmény megfelelt a MAB által előírt feltételeknek, és az engedélyezett két (állattudományi, növénytudományi) doktori iskolájában eredményes képzést valósított meg. Ennek egyik – korántsem egyedüli – bizonyítéka, hogy az 1993–2011 között felvett 289 hallgatóból 100 fő (34,6%) már megvédte doktori értekezését, ami országos viszonylatban is jó eredménynek számít. A doktori oklevelek több mint kétharmada summa cum laude minősítésű.

A nappali (ösztöndíjas), illetve az esti (levelező) tagozatos képzésekben egységesen 36 hónapos képzési időhöz képest a felvétel és a védés között eltelt átlagos idő nappali tagozaton 54, esti tagozaton pedig 60 hónap, vagyis a résztvevők egy része a törvényben megállapított idő alatt nem tudta befejezni PhD-tanulmányait. A végzettek jelentős hányada ezért a fokozatszerzésre fordítható idő meghosszabbítását javasolja. Jóval rövidebb viszont az egyéni (önálló) úton történő PhD-fokozat-szerzés időszaka. Ebben a formában a 100 fő végzettből 15 fő szerzett PhD-doktori fokozatot.

A doktorképzés tapasztalatainak feltárása érdekében a fokozatot szerzettek közül 68 elégedett a képzés személyi és tárgyi feltételeivel, bár 25 főnek az adat/információgyűjtés, 24 főnek a munkahelyi leterheltség és 21 főnek a publikációs lehetőségek hiánya okozott gondot. Nem véletlen, hogy éppen ennek bővítését tartják legfontosabbnak a képzésben, de kívánatos a tanulmányutak és a képzési idő tartamának növelése is.

BEVEZETÉS

Tudományos folyóiratunk mindig nagy figyelmet szentelt a felsőfokú képzésnek, így teljesen érthető, hogy a tanévnyitókon elhangzó iránymutató gondolatok közreadásával kíván hozzájárulni a jövőhöz. A jelen írás tudatosan, előre megtervezve, az évnyitó kezdet mellett a felsőfokú képzés befejező szakaszával, a doktorképzéssel foglalkozik. Ennek jegyében vizsgáltuk és ismertetjük az NYME Mezőgazdasági és Élelmiszertudományi Kar PhD-doktori képzésének néhány tapasztalatát.

Az egyetemi elitképzésnek hosszú évtizedek óta három – egymással szoros kapcsolatban levő – pillére: a tudományos diákköri munka, a demonstrátori tevékenység, valamint a doktorképzés. Ezek a pillérek 1993 – a PhD-képzési forma egyetemeken történő bevezetése – előtt is megvoltak, azzal a különbséggel, hogy addig a tudományos fokozatok, a tudomány kandidátusa (CSc), illetve a tudomány doktora (DSc) megszerzésére a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) szakmai felügyelete alá tartozó Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) által előírt feltételekkel

nyílott lehetőség, az egyetemeknek az ún. „kisdoktori" (egyetemi doktori) cím adományozására volt jogosítványuk. (Ez a lehetőség – átmenetileg – a tudományos fokozatot adó PhD-képzés bevezetését követően is megmaradt az egyetemeken.)

Ebben a több évtizeden át működő rendszerben – ideiglenes szabályozással – az 1993-ban bevezetett PhD-képzés eredményezett gyökeres változást, amikor az egyedüli tudományos fokozatot adó képzést az egyetemekre testálták. E tevékenység szakmai felügyeletét a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (a továbbiakban: MAB) látja el.

A PhD-képzés alapvető szabályait a mindenkor hatályos felsőoktatási törvény (a továbbiakban: Ftv.) tartalmazza. A doktori iskolák létesítésének eljárási rendjét és a doktori fokozat megszerzésének feltételeit kormányrendeletben szabályozták (a továbbiakban: R.). Az Ftv. és az R. rendelkezései alapján a MAB „A doktori iskolák létesítésének és működésének követelményei" című állásfoglalásában részletes útmutatást adott az egyetemek doktori iskoláinak tevékenységéhez. *Eszerint: a doktori képzés célja elsősorban a jövő kutató-oktató szakembereinek tudományos felkészítése.* A képzési rendszerben különösen nagy jelentőségű azoknak az ismereteknek és képességeknek az elsajátítása, amelyek a nemzetközi szintű szakmai kutató tevékenység folytatásához nélkülözhetetlenek, melyben alapvető fontosságúak a módszertani és elméleti ismeretek, a szakterület átfogó jártassága, továbbá az egyéni kutatás és a doktori értekezés készítése. A doktori képzés kizárólag a MAB által akkreditált doktori iskola keretében folytatható. A doktori iskola működésének részletes szabályozását az egyetem szenátusa által jóváhagyott Egyetemi Doktori Szabályzat (a továbbiakban: EDSz) tartalmazza. A doktori képzés szervezésére és a fokozat odaítélésére a szenátus Egyetemi Doktori Tanácsot (a továbbiakban: EDT) hoz létre.

DOKTORI KÉPZÉS AZ EGYETEMEKEN

Arra való tekintettel, hogy a „**gazdálkodás**" olvasói között lehetnek, akik nem ismerik részleteiben a PhD-doktori képzés szabályozásának, illetve szervezésének rendjét, a saját kari tapasztalatok bemutatása előtt indokoltnak látszik ezen – általános érvényű – szabályok rövid összefoglalása.

A jelenleg hatályos EDSz-ek a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. tv. (Ftv.), valamint a doktori iskola létesítésének eljárási rendjéről és a doktori fokozat megszerzésének feltételeiről szóló 33/2007. Korm. rendelet (R.) és a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) 2007. május 1. napjától hatályos, „A doktori iskolák létesítésének és működésének követelményei" c. állásfoglalása alapján készültek. A Kormányrendeletben (R), valamint a MAB állásfoglalásában leírtak szerint az egyetemi doktori képzés legfőbb testületi szerve az EDT, amelyik általában a doktori képzés és a fokozatszerzési eljárás elvi kérdéseiben foglal állást, biztosítva azt, hogy az egyetem valamennyi szakterületén a megítélés színvonala egységes legyen. Hatásköre igen széles körű, a doktorképzés szinte valamennyi területére (doktori iskola alapítása, doktori képzésre való felvétel, ösztöndíjak odaítélése, egységes követelményrendszer irányelveinek kidolgozása, fokozatszerzés minőségbiztosítási elveinek kialakítása, doktori programok jóváhagyása stb.) kiterjedő.

A PhD-képzés szakmai színvonala szempontjából fontos kívánalom, hogy a doktori iskola alapításához, illetve működéséhez legalább hét olyan törzstag szükséges, akik a doktori iskola tudományágában, illetve kutatási területén tudományos fokozattal rendelkeznek. A törzstagokkal szemben további követelmény, hogy a doktori isko-

lában témavezetést vállaljanak. A doktori iskola törzstagságnak nemcsak szakmai, hanem munkajogi kritériumai is vannak.

Egy egyetemen (egyetemi karon) több doktori iskola működhet, amelyeknek a vezetője törzstag egyetemi tanár, aki felelős az iskola tudományos színvonaláért és oktatási munkájáért.

A doktori iskola oktatói (tantárgyfelelősei) azok a tudományos fokozattal rendelkező oktatók és kutatók, akiket a doktori iskola vezetőjének javaslatára a doktori iskola tanácsa (a továbbiakban: DIT) alkalmasnak tart a doktori iskola keretében oktatási, kutatási és témavezetői feladatok ellátására.

A doktori iskola vezetőjének munkáját a törzstagok által választott DIT segíti, melynek elnöke egyetemi tanár, aki általában a doktori iskola vezetését is ellátja. A DIT összetételében biztosítani kell, hogy a doktori iskola képzési tevékenységét meghatározó valamennyi tématerület képviseletet kapjon.

A DIT hatásköre – egyebek között – a doktori programok és doktori témák jóváhagyására, a témavezetők és oktatók (tantárgyfelelősök) személyének kijelölésére, a doktori oktatási programok, illetve doktori képzés meghirdetésére, a doktori szigorlati bizottságok kijelölésére, az értekezés bírálóinak (opponenseinek), illetve a bírálóbizottság tagjainak kiválasztására terjed ki.

A PhD-doktori fokozat egyetemi szervezett képzésben teljes idejű (nappali) vagy részidős (esti vagy levelező) képzésben való részvétel, vagy egyéni felkészülés alapján doktori fokozatszerzési eljárás keretében szerezhető meg. A részvétel formája a finanszírozás szempontjából ösztöndíjas (állami vagy magán) vagy költségtérítéses lehet.

A doktori képzés egységes, 36 hónapos képzési időből áll. A doktori képzésben részt vevő (doktorandusz) és az egyetem között doktorandusz hallgatói jogviszony jön létre, amelyre a hallgatói jogviszonyra vonatkozó szabályok megfelelően irányadók.

A doktori képzést követően a doktori fokozatot külön fokozatszerzési eljárás keretében lehet megszerezni. A doktori fokozatszerzési eljárásban részt vevő a doktorjelölt. Doktorjelölt lehet az is, aki nem vett részt szervezett doktori képzésben, a fokozatszerzésre egyénileg készült fel. A doktorjelölti jogviszony a doktori fokozatszerzési eljárásra történő jelentkezéssel és annak elfogadásával jön létre.

A doktorandusz munkáját témavezető irányítja. A doktori téma vezetője (társtémavezető) az a tudományos fokozattal rendelkező, aktív oktatói tevékenységet folytató oktató vagy kutató, akinek témahirdetését a DIT jóváhagyta, és aki – ennek alapján – felelősen irányítja és segíti a témán dolgozó doktoranduszok tanulmányait, kutatási munkáját, illetve a doktorjelöltek felkészülését a fokozatszerzésre. Az egyetem olyan oktatói, akik teljes óraszámban tanítanak, egyidejűleg maximum hat doktorandusz témavezetését láthatják el. A témavezető (társ-témavezető) főbb feladatai:

- Útmutatást nyújt a kutatás természetével, a színvonalbeli elvárásokkal, a választható témákkal, a kutatás megtervezésével és a szakirodalommal, illetve forrásokkal kapcsolatban.
- Részletes szakmai tanácsokat ad annak érdekében, hogy a kutatási munka egésze és a disszertáció megírása a tervezett időn belül megtörténjen.
- A doktoranduszától rendszeresen írásbeli munkákat és kutatási eredményeket kér.
- Segíti a doktoranduszt abban, hogy felkészülhessen tudományos pályájára.
- Doktoranduszát arra buzdítja, hogy az intézet és az egyetem szellemi életében teljes és aktív részt vállaljon.

A doktori képzésben való részvétel a felvételre történő jelentkezéssel veszi kez-

detét. Az EDT a doktori képzésben való részvételi lehetőségeket és a felvételi feltételeket évente egyszer pályázati felhívás formájában hirdeti meg a doktori iskolák honlapján, a kari honlapon, a dékáni hivatalok hirdetőtábláin. A felvételi kérelmet az erre a célra készült nyomtatványon (jelentkezési lapon) kell benyújtani, az előírt mellékletekkel (egyetemi oklevél hiteles másolata, idegennyelv-tudást igazoló okirat, tudományos és publikációs tevékenység dokumentumai, kutatási tématerv stb.).

A felvételi eljárás felvételi bizottság előtt történik, amelyik a benyújtott dokumentumok alapján dönt arról, hogy a jelölt felvételi meghallgatásra bocsátható-e. A felvételi eljárás szóbeli alkalmassági vizsgából áll, melyen a jelölt beszámol tudományos munkájáról (pl. TDK-tevékenység), tájékoztatást ad tudományos terveiről és bizonyítja a választott témakörben és az idegen nyelvben való jártasságát. A felvételi bizottság mérlegeli a jelölt addig végzett munkáját (oklevél minősítése, TDK-munka, publikáció, demonstrátori tevékenység), nyelvtudását, a választott területen való jártasságát, szakmai intelligenciáját és ezek alapján pontoz. Az egyes szempontok alapján adható pontszámot, valamint a felvételhez szükséges minimális pontszámot a DIT állapítja meg és szabályzatban rögzíti.

A szervezett doktori képzésben az EDSzben előírt tanulmányi kötelezettségek teljesítésének és a doktori ösztöndíj folyósításának időtartama 6 félév (36 hónap). A doktorandusznak a képzés ideje alatt tanulmányaiból legalább 180 kreditet kell teljesítenie. A felvételt nyert doktorandusz a témavezetőjével egyetértésben elkészíti a 36 hónapra szóló részletes tanulmányi és kutatási tervét, amelyet a DIT hagy jóvá. A szervezett képzés során a doktorandusz e terv szerint végzi az értekezés elkészítéséhez szükséges kutatásokat, teljesíti a tanulmányi tervben előírt vizsgákat, ezen túlmenően oktatási feladatokat láthat el. A kutatásokból származó eredményeket a doktorandusz – a témavezető egyetértésével – publikálhatja.

A doktori fokozat megszerzése független a doktori képzéstől, ez a doktori szigorlat sikeres letételéből, az értekezés megírásából és annak nyilvános vitában történő megvédéséből áll. A fokozatszerzési eljárás megindítását kérelmezni kell. Ennek végleges határideje a doktori képzés megkezdésétől számított öt év. Az értekezést a kérelem benyújtásával egy időben, vagy a kérelem elfogadását követő két éven belül kell benyújtani. Amennyiben a doktorjelölt ennek a feltételnek nem tesz eleget, a kérelem elfogadásától számított két év elteltével a fokozatszerzési eljárást meg kell szüntetni.

A doktori fokozatszerzés első lépcsője a doktori szigorlat, ahol a doktorjelölt választott tudományterületén szerzett ismereteinek összefoglaló, áttekintő számonkérésére kerül sor. A szigorlatot szigorlati bizottság előtt kell letenni, ahol a bizottság valamennyi tagjának tudományos fokozattal kell rendelkeznie. A szigorlat nyilvános, alóla felmentés nem adható.

A doktori fokozat megszerzésének másik feltétele a doktorjelölt által az akkreditált tudományterülethez tartozó (és a munkatervben megjelölt) témában írt értekezés benyújtása. A doktori értekezés legfontosabb eredményeit tézisekben kell összefoglalni, magyar és angol nyelven.

A doktorjelölt támogatása érdekében az értekezést – még annak végleges elkészülte előtt – a szakmailag illetékes oktatási, szervezeti egységben előzetes vitára (munkahelyi vita) kell bocsátani. A munkahelyi vitát bizottság előtt kell lefolytatni, és arról jegyzőkönyvet kell felvenni.

A doktorjelölt által benyújtott értekezés elbírálására a DIT két, tudományos fokozattal rendelkező hivatalos bírálót kér fel, akik közül az egyik külső szakember kell legyen.

A bírálók által készített két támogató javaslat beérkezésétől számított két hónapon belül tűzhető ki az értekezés nyilvános vitája. Az értekezést nyilvános vitában a DIT által kijelölt bírálóbizottság előtt kell megvédeni. A bírálóbizottság legalább öt főből áll, amelynek elnöke az egyetem szakmailag illetékes egyetemi tanára vagy professor emeritusa lehet, tagjai a bírálók és további legalább két tag. A bírálóbizottságnak legalább egyharmada az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban, illetve munkaviszonyban nem álló külső személy. A bizottság minden tagjának tudományos fokozattal kell rendelkeznie. Nem lehet a bizottság tagja a doktorjelölt témavezetője.

A nyilvánosság biztosítása érdekében a doktori értekezést legalább 15 nappal a nyilvános vita kitűzött időpontja előtt mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. Ennek érdekében a disszertáció egy példányát az egyetemi könyvtárban kell elhelyezni és az értekezést a doktori iskola honlapjára is fel kell tenni.

A doktori fokozatszerzési eljárás az EDT döntésével zárul, amikor a doktori fokozat odaítélését az EDT határozatban mondja ki. A doktorrá avatásra ünnepélyes kari tanácsülés alkalmával kerül sor, ahol az avatásra kerülő doktorok fogadalmat tesznek.

A későbbi betekinthetőség érdekében a sikeresen megvédett doktori értekezések egy példánya a bírálatokkal és a válaszokkal együtt a Központi Könyvtár és Levéltárban kerül katalogizálva elhelyezésre. Az értekezés és annak tézisei nyilvántartását az egyetem honlapján külön adatbázisban magyar és angol nyelven mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.

A doktori képzés és fokozatszerzés színvonalának folyamatos biztosítása érdekében a doktori iskolák működéséhez az egyetem Minőségirányítási Kézikönyvében minőségbiztosítási irányelvek találhatók. Ezeknek az irányelveknek a figyelembevételével az EDT folyamatosan nyomon követi a doktori iskolák működését. Ennek keretében minden oktatási év végén beszámoltatja a doktori iskolák tanácsait és értékeli az ott folyó oktató és kutató tevékenységet.

A MEZŐGAZDASÁG- ÉS ÉLELMISZERTUDOMÁNYI KARON ZAJLÓ KÖZEL KÉT ÉVTIZEDES DOKTORKÉPZÉS

A Nyugat-magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Karán jelenleg két doktori iskola működik. Az elsőt – az állattudományit – még 1993-ban hagyta jóvá a MAB, amely akkor két programot foglalt magában: (1) „Gazdasági állatok táplálóanyag ellátásának javítása"; (2) „Az állati termék előállítás biológiai, technológiai és ökonómiai kérdései", mindkettőt ún. A-programként akkreditálták. E két jogelőd program összevonásával jött létre 2001-ben „Az állati termék előállítás biológiai, technológiai, ökológiai, takarmányozási és ökonómiai kérdései" Doktori Iskola, amit a MAB 2002/2/III. sz. határozatában hagyott jóvá. Ennek a doktori iskolának a jelenlegi elnevezése „Ujhelyi Imre Állattudományi Doktori Iskola", aminek keretében öt doktori program működik:

1. Az állati termék termelés nemesítési és tartástechnológiai vonatkozásai.
2. A gazdasági állatok táplálóanyag ellátásának javítása.
3. Az állati eredetű termékek feldolgozása és minőségbiztosítása.
4. Biológiai anyagok energiatakarékos és minőségmegőrző szárítása, tárolása és feldolgozása.
5. Az állati termék előállítás, feldolgozás és forgalmazás ökonómiai kérdései.

Az állattudományi doktori iskolába 1993–2011 között összesen 186 fő nyert felvételt, és ezalatt az idő alatt 76 fő (40,9%) szerzett PhD-doktori fokozatot (1. táblázat).

1. táblázat

Állattudományi doktori programok létszámalakulása (1993–2011)

(M. e.: fő)

Program	Felvettek (F)			Végzett PhD-doktorok (V)			V/F (%)
	nappali	esti	egyéni	nappali	esti	egyéni	
1.	21	25	7	7	7	4	34,0
2.	10	11	2	6	3	0	39,1
3.	10	17	5	5	4	1	31,3
4.	8	2	0	5	1	0	60,0
5.	19	44	5	10	18	5	48,5
Összesen	68	99	19	33	33	10	40,9

Forrás: Kari Doktori Iroda nyilvántartása

Az állattudományi iskolának kilenc törzstagja van, akik közül egy fő az MTA rendes tagja, egy fő az MTA doktora (a doktori iskola vezetője), öt fő a tudomány kandidátusa, két fő pedig PhD-doktor. Az iskola munkáját a tizenegy tagú DIT irányítja, ahol az öt program vezetője szavazati joggal van jelen. A tanács ülésein a doktoranduszok képviselője szavazati joggal rendelkezik.

A növénytudományi doktori iskolát „Precíziós növénytermesztési módszerek" elnevezéssel hagyta jóvá a MAB 2000-ben. Ennek a doktori iskolának kezdetben négy programja volt:

1. Mikroszervezetek a növény-talajrendszerben.

2. Növényvédelmi módszerek és növénykezelések precíziós-termelésorientált integrálása.

3. Termőhelyspecifikus precíziós növénytermesztés műszaki feltételrendszere.

4. A precíziós növénykezelési módszerekkel termesztett növények üzemgazdasági kérdései.

A 3-4. program összevonásával 2009-ben alakult ki a „Növénytermesztési technológiák fejlesztése" c. program, így attól az időtől a növénytudományi doktori iskolában három program keretében lehet tanulmányokat folytatni.

A „Precíziós növénytermesztési módszerek" c. doktori iskolába 2000–2011 között összesen 103 doktorandusz felvételére került sor, közülük 24 fő (23,3%) szerzett PhD-doktori fokozatot (2. táblázat).

2. táblázat

Növénytudományi doktori programok létszámalakulása (2000–2011)

(M. e.: fő)

Program	Felvettek (F)			Végzett PhD-doktorok (V)			V/F (%)
	nappali	esti	egyéni	nappali	esti	egyéni	
1.	9	5	1	3	2	1	40,0
2.	21	18	1	4	1	1	15,0
3.	6	3	5	2	1	3	42,9
4.	6	12	0	3	3	0	33,3
5.	7	7	2	0	0	0	0,0
Összesen	49	45	9	12	7	5	23,3

Forrás: Kari Doktori Iroda nyilvántartása

A növénytudományi doktori iskolának tizenhárom törzstagja van, valamennyien egyetemi tanárok, illetve professor emeritusok. Közülük egy fő az MTA levelező tagja (a doktori iskola vezetője), öt fő az MTA doktora, hat fő a tudomány kandidátusa. Az iskola munkáját a tizenhat tagú DIT irányítja, ahol a programvezetők szavazati joggal rendelkeznek. Egy akadémikus külső tagként segíti a DIT munkáját. A tanácsban egy fő szavazati joggal rendelkező nappali tagozatos doktorandusz is helyet kapott.

Az 1-2. táblázatok adataiból kitűnik, a PhD-képzés bevezetése (1993) óta évenként átlagosan 16 fő felvételére került sor, és közülük 5-6 fő (34%) szerzett PhD-doktori fokozatot. Ez az arány reálisnak és országos viszonylatban jónak mondható. A kezdeti (40 fő/év körüli) merítési bázis a jelentkezők utóbbi években tapasztalt csökkenése (25 fő/év) következtében észrevehetően szűkült, miközben a MAB által engedélyezett nappali (ösztöndíjas) keret a két doktori iskolában együttesen 4 fő/évről 2011-ben 11 főre bővült. Ez a bővülés mindenekelőtt az elmúlt közel 20 év teljesítményének köszönhető: a 2007-ben lefolytatott átfogó intézményi akkreditációs jelentés a doktorképzéssel kapcsolatban összefoglalóan így fogalmazott: „A Kar doktori iskolái a nemzetközi tudományos élet szellemi közegei, melyet mennyiségi és minőségi eredmények, tények egyértelműen igazolnak."

A reményeink szerint csak átmenetinek tekinthető jelentkezőszám-csökkenésnek több oka is lehet. Az egyik, hogy a doktorképzés elsődlegesen az oktatói és tudományos feladatok ellátására készít fel, így a végzés utáni „célterület" is elsősorban e körben keresendő. Amíg azonban az első időszak végzettjei számára a felsőoktatás szinte korlátlanul tudott oktatói-kutatói munkakört nyújtani, addig ez ma már távolról sincsen így. Néhány kivételtől eltekintve a termelési gyakorlatban a doktori fokozatot ugyan presztízsértéknek tekintik, de az alkalmazáskor nem preferálják.

A visszaesés másik oka a bolognai folyamatként emlegetett kétszintű (BSc-MSc) képzésre történő áttérés, illetve az elitképzést több tekintetben jobban szolgáló osztatlan képzés megszűnése. Komoly szervezési zavart okoz az MSc-képzésben általánosnak tekinthető keresztféléves oktatásszervezés, ami nem harmonizál a PhD-felvétel eddigi gyakorlatával. A PhD-felvétel rendjének megváltoztatásával (pl. az ösztöndíjas keret intézményen belüli rugalmassá tételével) viszonylag könnyen segíteni lehet ezen.

Az *elitképzés* legmagasabb szintjének számító PhD-képzés jövője szempontjából – a létszám mellett – kétségtelenül *legfontosabb kérdés a képzés és fokozatszerzés minősége*. Ennek is – mint mindennek – két oldala van. *Az egyik oldal az a hallgatói kör, amelyikből válogatni lehet a felvétel alkalmával.* Ez részint mennyiségi, de legalább ennyire minőségi kérdés is. Az MSc-képzés kiteljesedésével várhatóan ismét emelkedik a PhD-képzésre jelentkezők száma. A minőség javulása a korábbinál jóval több, speciálisabb képesítést nyújtó MSc-szaktól, valamint attól várható, hogy MSc-képzésre a BSc-képzésben végzettek közül csak a legjobb eredményt elérőket veszik fel. Szerencsére az intézmény két doktori iskolájának nyolc programja olyan tág lehetőséget kínál az érdeklődőknek, hogy nemcsak a saját végzettek, hanem más intézmények diplomásai is számos területen találhatnak a maguk számára doktori témát. (Erre már eddig is számos példa található.)

A minőségbiztosítás másik oldala a doktorképzést szervező és irányító intézmény, illetve az ott működő doktori iskolák és programok adottságai a minőségi követelmények teljesítéséhez. Ebben a tekintetben *meghatározó az az oktatói-kutatói állomány, amelyik a doktori képzés személyi feltételét képezi*. Ezzel kapcsolat-

ban a 2007. évi intézményi akkreditációs jelentés a következő megállapítást teszi: „A Kar az általa gondozott tudományágakban rendelkezik kiemelkedő munkásságot és igazolt tudományos eredményeket felmutató minősített oktatókkal, tudományos munkatársakkal." Ennek egzakt mutatószáma, hogy a közalkalmazotti állományba tartozó oktatói-kutatói körnek több mint 80%-a rendelkezik valamilyen tudományos fokozattal (két fő akadémikus, hat fő az MTA doktora, negyvenegy fő tudomány kandidátusa, illetve PhD-doktor, huszonegy fő habilitált doktor). Az oktatók szinte kivétel nélkül főfoglalkozású, a kar állományába tartozó közalkalmazottak. Ez a személyi állomány hivatott arra, hogy a doktori képzésből reá háruló feladatokat magas színvonalon ellássa.

Az eredményes tudományos tevékenységhez azonban nemcsak személyi, hanem tárgyi (infrastrukturális) feltételek is szükségesek. Az utóbbi években észrevehetően romló gazdasági helyzet ellenére a már többször hivatkozott akkreditációs jelentés azt állapította meg, hogy „az oktatási munkát az infrastrukturális ellátás olyan szinten biztosítja, mely az oktatáson kívül lehetővé teszi a kutatást, a hallgatók bevonását is". A Kar kutatási infrastruktúrájának színvonala több területen is meghaladja az országos átlagot. Ebbe a körbe tartozik sok más mellett az EU-akkreditációval rendelkező élelmiszeranalitikai laboratórium, az EU második legnagyobb algatörzsgyűjteménye, világszínvonalon felszerelt takarmányanalitikai labor, egy korszerű pásztázó elektronmikroszkóp stb. A laboratóriumi hátteret igénylő kutatások mellett – a mezőgazdaság jellegéből adódóan – számos olyan terület létezik, ahol a „klinikumot" a gyakorlati-termelési (üzemi) feltételek jelentik. Ennek egyik bázisa a Karhoz tartozó tangazdaság, ahol növénytermelési és állattenyésztési kísérletek egyaránt lefolytathatók. A gyakorlati kutatások igen jelentős bázisát adja az a mintagazdasági hálózat, amihez már ötvennél több, igen különböző profilú és méretű termelővállalat tartozik. Ezek a gazdaságok egytől-egyig az adott terület élvonalát képviselik, így a doktoranduszok a legkorszerűbb gyakorlattal találkozhatnak, kísérleteket végezhetnek és információkhoz juthatnak.

A Kar évtizedek óta szoros kapcsolatot tart számos ország felsőoktatási intézményével és kutatóhelyével, ahova a PhD-hallgatók is rendszeresen eljutnak, akár fél-egyéves időtartamban is. A doktoranduszok kivétel nélkül legalább egy alkalommal, minimum három hónap időtartamban eljutnak külföldre, ahol szakmai tapasztalatokat szereznek és közben nyelvtudásukat is erősítik.

A személyi és tárgyi feltételeken túl *nélkülözhetetlen a korszerű és hatékony minőségbiztosítási rendszer*, ami az egyetemi képzés (és benne az elitképzés) magas színvonalát hivatott biztosítani. A doktori iskolák minőségbiztosítása az egyetem Minőségirányítási Kézikönyvének és Minőségfejlesztési Programjának elveit követi. A minőségbiztosítás – melynek célja kifogástalan színvonalú PhD-képzési rendszer kialakítása és működtetése – kiterjed a PhD-képzés és a vele szoros kapcsolatban levő tudományos kutatás teljes körére és tartamára. Olyan működtető és ellenőrző rendszerről van szó, ami tartalmánál fogva követelményeket állít, valamint garanciákat biztosít a résztvevők (mindenekelőtt a képzésben részt vevő hallgatók) számára a PhD-fokozat-szerzési folyamat eredményes lezárásához.

A doktori iskolák minőségbiztosítási rendszere összetevőit (elemeit) tekintve rendszerszemléletű. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy egyes alkotóelemei (felvétel, tanulás, vizsgák, kutatás stb.) egységes alapelvek szerint, összehangolt formában járulnak hozzá a folyamat végeredményéhez. Az egész minőségbiztosítási folyamat ugyanakkor szabályozott is, amihez

a szabályozás elveit különféle dokumentumok (EDSz, Doktori Iskola Szabályzata, Doktori Képzés Ügyrendje) tartalmazzák. Ezek a szabályzatok egyben a PhD-munka rendszeres ellenőrzésének és a teljesítményértékelésnek az alapdokumentumai is. Ezeknek az irányelveknek a figyelembevételével az EDT folyamatosan figyelemmel kíséri a doktori iskolák működését, aminek egyik fontos mozzanata a doktori iskolák éves beszámolója az adott tanév során végzett munkájukról. Az EDT ezeknek a beszámolóknak az alapján értékeli az egyes karok doktori iskoláinak tevékenységét, a munka minőségét és eredményességét.

AZ 1993–2011 KÖZÖTT VÉGZETT PHD-DOKTOROK VÉLEMÉNYE A KÉPZÉSRŐL

Az EDSz előírásai szerint a PhD-képzés minőségbiztosításának fontos eleme a belső és külső visszacsatolás. A doktori iskolák működésének ellenőrzésébe és értékelésébe be kell vonni a hallgatókat, illetve fokozatot szerzetteket. Ennek módozatai:

a) Évente legalább egyszer tájékoztató és véleményező megbeszélést tart a képzés alatt álló doktoranduszokkal.

b) A képzést befejezett doktorjelöltek az oktatásról, a tudományos munka feltételeiről részletes kérdőívet töltenek ki.

c) A kétévente végzett év végi programértékelő megbeszélésre meghívást kapnak a közelmúltban végzett minősítettek, valamint a képzést ismerő (abban valamilyen módon közreműködő) szakemberek is.

A Kar PhD-képzéséről az 1993–2011 között végzettek körében kialakult vélemények megismerése céljából 2011 augusztusában kérdőíves felmérés készült.

A vizsgált időszakban doktori fokozatot szerzett 100 fő számára készült, illetve kiküldött kérdőíven nyolc kérdés szerepelt, melyekkel a képzéssel, illetve fokozatszerzéssel kapcsolatos hallgatói vélemények minél szélesebb körű megismerése volt a cél.

Arra a kérdésre, hogy *mi motiválta a PhD-tanulmányok folytatásában*, a megkérdezettek közel fele (46%-a) szakmai előmenetelének megalapozását, illetve a könnyebb elhelyezkedési lehetőséget jelölte meg. Ebből a szempontból az esti (levelező) tagozaton tanulók mérsékeltebb várakozással voltak, miután többségük munka mellett tanult, és – többéves tapasztalat birtokában – reálisabban mérték fel későbbi lehetőségeiket. A nappali tagozaton, ösztöndíjasként tanulók 85%-a *az oklevél megszerzése után azonnal felvételt nyert a doktorképzésbe, így az elhelyezkedés (és szakmai előmenetel) kérdése 4-5 évvel későbbre tolódott*, miközben a 100 E Ft körüli havi ösztöndíj és a kollégiumi elhelyezés egzisztenciális biztonságot jelentett számukra. Meglepő ugyanakkor, hogy a megkérdezetteknek csupán *16%-a akart oktatói munkakör betöltéséhez doktori fokozatot szerezni.* Majdnem ennyi (13%) volt azoknak az aránya, akik *presztízsokokból* szereztek PhD-fokozatot. *Szakmai ismeretek bővítése* céljából 10 fő (10%) végzett doktori tanulmányokat, ők kivétel nélkül a termelésben (8 fő), illetve kutatói munkakörben dolgoznak.

A Kar doktori iskolái, illetve intézetei számára hízelgő, hogy a válaszadóknak több mint kétharmada (68%-a) szerint a doktori tanulmányaikhoz minden személyi és tárgyi feltételt időben biztosított az intézmény. Ők voltak azok, akik a megszabott határidőn belül be is fejezték tanulmányaikat. A fennmaradó 32% különböző okot (publikációs nehézségek, pénzügyi fedezet hiánya stb.) említett, ami miatt elhúzódtak a kísérletei, vagy nem sikerült a publikációs minimumot időben teljesíteni. Mindössze 7% volt olyan, akik a kutatások folytatásában komoly nehézségekkel találkozott. Ez utóbbiak között egyetlen nappali tagozatos hallgató sem található.

A PhD-képzés későbbi szervezése, illetve a szükséges feltételek javítása szempontjából lényeges kérdés volt, hogy *melyek voltak a tanulást (fokozatszerzést) nehezítő tényezők*. Itt is markáns különbség tapasztalható a nappali (ösztöndíjas) és az esti (levelező) tagozaton tanulók által lényegesnek ítélt tényezők megoszlásában. Abban egységes volt a vélemény, hogy a publikációs lehetőségeket mintegy 21%-ban kedvezőtlennek ítélték. A levelező tagozaton még ennél is nagyobb (24%-os) arányban szerepelt a munkahelyi leterheltség. Bizonyos szakterületeken, illetve témakörökben egyre nehezebb megbízható adatokhoz, információkhoz jutni. Meglepő, hogy a kísérletekhez szükséges pénzügyi fedezet elégtelenségét mindössze 10% említi.

Arra a kérdésre, hogy a PhD-fokozatának megszerzése után *teljesültek-e azok az elvárásai, amelyeket a tanulmányai elején megfogalmazott*, a végzettek 59%-a azt válaszolta, hogy maradéktalanul. Elég jelentős (39%) azoknak az aránya, akik csak részben találták meg számításukat. A teljesen elégedetlenek aránya 2%. Ez utóbbiak megjegyezték, hogy bár tudásban kétségtelenül gyarapodtak, ez számukra eddig nem eredményezett szakmai (beosztásbeli) előrelépést. Érdekes, hogy a válaszadók igen nagy hányada (62%-a) oktatói-kutatói munkakörben dolgozik. Ez azzal függ össze, hogy az első időszakban a már ilyen státuszban levők éppen a szakmai előmenetelük érdekében tömegesen vállalkoztak a PhD-fokozat megszerzésére. Ez segítette a felsőoktatási intézményeket abban, hogy oktató-kutató állományuknak ma már igen nagy hányada tudományos fokozattal rendelkezik.

A megkérdezettek 75%-a úgy ítéli meg, hogy *a PhD-doktori fokozat (cím) társadalmi elismertsége általában magas*. Mindössze 2% volt olyan, aki az elhelyezkedésnél hátrányosnak találta doktori címét. Nagyon jó (95%) azoknak az aránya, akik nem bánták meg, hogy erre a képzésre vállalkoztak, és csupán 5%-uk nyilatkozott úgy, hogy jelen körülményei mellett nem vállalkozna ilyen tanulmányokra.

A megkérdezetteknek lehetőségük volt arra is, hogy *javaslatot tegyenek az általuk szükségesnek vélt módosításokra, illetve a képzést javító intézkedésekre*. Az igen szerteágazó, változatos vélemények, illetve javaslatok közül a leggyakoribbak:

- *A publikációs lehetőségek bővítése*, különösen az ún. impakt faktoros szaklapokban (29%). Ebből a szempontból igen eltérőek az egyes szakterületek lehetőségei. Többen pozitív példaként említik a „**gazdálkodás**" c. agrárökonómiai tudományos folyóiratot, ahol évek óta igen nagy arányban jelenhetnek meg PhD-hallgatók tollából származó írások, és ami évente jelentet meg angol nyelvű különszámot is. Jó lehetőséget jelent a Kar *„Acta Agronomica Ovariensis"* c. folyóirata, amelyikben szintén van lehetőség angol nyelvű írások elhelyezésére.

- *Tanulmányutak (belföldi, külföldi) számának és időtartamának növelését* a végzettek 26%-a említi, akik szinte kivétel nélkül esti (levelező) tagozaton végezték doktori tanulmányaikat. Ebben a vonatkozásban a nappali tagozatos hallgatók valóban kedvezőbb helyzetben vannak, hiszen valamennyien legalább egy alkalommal lehetőséget kapnak külföldi utazásra. A levelező hallgatókat elsősorban munkahelyi elfoglaltságuk akadályozta az utazásban, ennek ellenére nem szabad lemondani arról, hogy lehetőséget kapjanak külföldi tanulmányútra (az anyagi fedezetét saját maguknak vagy munkahelyüknek kell biztosítani).

- Nem kevés (20%) azoknak az aránya, akik *a képzési idő (fokozatszerzési idő) hosszának növelését javasolták*. Ennek megváltoztatásához azonban az Ftv., illetve a R. ide vonatkozó paragrafusainak módosítása szükséges.

- Érdekes felvetés *a gyakorlati (szakmai) képzés bevezetésének igénye*, aminek a helyét és szerepét nem könnyű megtalálni egy olyan képzésben, ahol a cél elsősorban a jövő oktató-kutató szakembereinek tudományos felkészítése. Ennek ellenére a javaslat azért érdemel figyelmet, mivel a doktori fokozatot szerzők közt egyre nagyobb arányban lesznek olyanok, akik nem oktató-kutató státuszban dolgoznak, hanem a versenyszféra (termelés) területén vállalnak munkát.

A számos – jobbító szándékú – észrevétel, javaslat ellenére a felmérés arról győzött meg, hogy a doktori iskolákban az elmúlt 18 év során színvonalas és eredményes munka folyt. A végzettektől érkezett vélemények megerősítettek abban, hogy a Kar doktori iskolái helyes úton járnak, ami biztatás a jövőre nézve is!

ZÁRÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK

Szakmai körökben elfogadott az a vélemény, hogy az 1993-ban bevezetett PhD-doktor-képzési forma közel húszéves története országos viszonylatban „sikertörténet". A képzési feladatot ellátó egyetemek (egyetemi karok) ezzel olyan lehetőséghez jutottak, melynek segítségével saját maguk gondoskodhatnak oktató-kutató állományuk tudományos képzéséről, illetve továbbképzéséről, ami közvetlenül hat a teljes (graduális és posztgraduális) oktatási tevékenységük színvonalára is. Ezzel, valamint a felsőfokú szakképzésnek (FSz-képzés) egyetemekre kerülésével a szakemberképzés teljes – ötfokozatú – vertikuma egy helyen koncentrálódik, lehetőséget adva e képzések (felsőfokú szakképzés – BSc – MSc – szakirányú továbbképzés – PhD-képzés) módszeres összehangolására, egymásra épülésére. A képzési rendszernek ez a formája – a szakmai egymásra épülésen túl – segíti az egyetemek szellemi potenciáljának hatékonyabb kihasználását is, időnként már az optimálisnál nagyobb leterhelést okozva.

Bár a doktori képzés deklarált célja a jövő kutató-oktató szakembereinek tudományos felkészítése, a gyakorlattal (termeléssel) való kapcsolatot semmiképpen sem nélkülözheti. Ez – sok egyéb mellett – úgy is megnyilvánulhat, hogy a PhD-képzésben keletkező „szellemi termékek" (a doktori értekezések) segítenek a gyakorlati (termelési) problémák megoldásában, új eljárások kidolgozásában és bevezetésében. Az elmúlt időszakban számos olyan doktori disszertáció készült a Karon, amelynek gyakorlati hasznosítását is sikerült megoldani. Ezen a téren komoly előrelépést jelentene, ha a versenyszféra szereplői az eddiginél nagyobb arányban adnának támogatást ún. magánösztöndíjak létesítésével. Ez lehetőséget kínálna arra is, hogy az ösztöndíjasuk a számukra érdekes téma kutatásával foglalkozzon, és abból készítsen doktori értekezést, erősítve ezzel a tudomány és a termelés kapcsolatát.

Az állam láthatóan fontosnak tartja ennek a képzésnek a fejlesztését, amit jól mutat az államilag finanszírozott ösztöndíjas helyek évről évre történő bővülése. Nemcsak az ösztöndíj, hanem a kutatásokhoz adott pénzügyi támogatás is komoly segítséget jelent mind az egyetemnek, mind pedig a hallgatóknak. Csak remélni lehet, hogy a jelenleg kidolgozás alatt levő új Ftv. legalább olyan feltételeket biztosít a doktori képzés számára, mint amit az elmúlt 18 évben tapasztaltunk!

TARTALOM

Tanévnyitó gondolatok az agrár-felsőoktatásban 445

Schmitt Pál: „A kezdet szépsége": tanévnyitó a Szent István Egyetemen 446

Parragh László: A tanulás az élni tudás lehetőségeinek elsajátítása! 449

Andor László: Felsőoktatás az „EUROPA 2020" tükrében 452

TANULMÁNY

Tenk Antal: Doktorképzés Mosonmagyaróváron 456

Pálvölgyi Tamás – Csete Mária: A fenntarthatóság felé való átmenet lehetőségei Magyarországon 467

Dinya László: A fenntarthatóság kistérségi modellje 479

Csíkné Mácsai Éva: Közvetlen értékesítés a zöldség-gyümölcs termelők körében 494

Székely Erika: A magyarországi mezőgazdasági szaktanácsadás intézményi jellemzői 502

Szente Viktória – Szakály Zoltán – Széles Gyula: Ökoélelmiszerek megítélése Magyarországon – alakuló fogyasztói tudatosság? 512

Németh-T. Anett – Vincze-Tóth Judit – Troján Szabolcs: A fagyasztott zöldségek fogyasztási preferenciáinak vizsgálata 518

Karácsony Péter – Tóth Kálmán – Pinke Gyula – Pál Róbert: A magyarországi máktermelésről 529

SZEMLE

Szabó Gábor: Csáki Csaba példaértékű oktatói és kutatói munkásságáról 534

Tudnivalók a **gazdálkodásban** megjelentetésre készülő kéziratokról 478

Summary 536

Contents 540